

Л. М. Герасіна,
д. соц. н., проф., професор кафедри соціології
та політології НУ «Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»

ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ У МОДЕРНОМУ ТА ПОСТМОДЕРНОМУ НАУКОВОМУ ВИМІРІ

Висвітлено питання щодо сучасних тлумачень публічної влади. Акцентовано увагу на диференціації, делегуванні та дисперсії наведеного феномену.

Ключові слова: влада, публічна влада, диференціація, делегування, дисперсія.

Спроби проектування владно-управлінських систем та інститутів політики почалися у глибокій давнині та продовжуються за наших часів усіма органами влади, парламентами, головами держав та урядами країн світу. Сучасна наука також представляє суспільний розвиток як послідовну чи стрибкоподібну зміну одне одним соціально-політичних інститутів протягом цивілізаційної історії. Інституційний підхід до цих об'єктів є дуже продуктивним, форми соціальної дії людей аналізуються у тісному зв'язку з існуючою системою нормативних актів та інституцій, що дорівнює природній закономірності. Фундаментом соціально-політичного інституту виступає сукупність соціально-легітимованих санкцій і норм, матеріальних засобів, конституйований порядок виконання професійних дій, поведінкових актів, які здійснюються спеціальними (чи уповноваженими) соціально-професійними групами.

Сутність та особливості різноманітних способів владарювання, реалізації владних ресурсів, того як функціонує поле «панування і підкорення» і йде виробництво технологій влади, проблеми трансформації владних зв'язків за умов індустріального, постмодерного, інформаційного суспільства виступають предметом глибоких досліджень соціологів, політологів, філософів, фахівців з державного управління. Серед найбільш значущих концепцій влади ХХ ст. слід відзначити фундаментальні праці М. Вебера, П. Бурд'є, П. Сорокіна, М. Фуко, О. Тоффлера, Н. Лумана,

Е. Гідденса, Х. Ортеги-і-Гассета, З. Бжезинського, Ф. Фукуями, Ю. Габермаса, Ж. Блонделя, С. Московічі, В. Лєдєєва та В. Халіпова.

На порядок денний вже поставлено й питання сьогоденного тлумачення наведеного феномену. Проте, на що слід звернути увагу, воно ще не стало предметом глибоких аналітичних досліджень. Першочергово це стосується не якихось хронологічних вимірів, а нових умов, пов'язаних з якісно іншим рівнем суспільних відносин.

Завданням рукопису якраз і є з'ясування феноменологічних засад еволюції інституту публічної влади у модерному та постмодерному науковому вимірі.

Влада – це не тільки соціальний феномен, що проектується людьми, має відповідну специфіку і власні риси, це також соціально-політичний інститут суспільства й держави. Ступінь і характер інституціоналізації суспільства свідчить про тип чинної політичної системи, досконалість механізмів соціально-політичного управління, рівень політичного структурування соціуму, його політичну культуру і досвід асоціативного життя, практику формування громадсько-політичних угруповань.

Наукове обґрунтування поняття «інститут» пов'язане з роботами М. Оріу, засновника школи французького інституціоналізму, на думку якого більшість правових інститутів є не тільки результатом юридичної техніки (конструкцією на базі норм), а представляє собою елемент організації суспільства. Після Другої світової війни італійські державознавці поглибили концепт інституту, стверджуючи, що держава є не тільки юридичною особою, але й визначеним управлінським порядком у суспільстві, а головним елементом цього порядку виступає не норма права, а інститут, як чинна організація суспільних груп. Сучасні ж наукові інтерпретації категорії «інститут» досить різноманітні: соціологічний дискурс визначає його як «стійкий комплекс формальних і неформальних правил, принципів, норм, настанов, які регулюють різні сфери людської діяльності та організують їх у систему ролей і статусів, що складають соціальну систему.

Онтологія влади, її риси, різновиди, форми утілення та способи реалізації в сучасному асиметричному суспільстві безперечно пов'язані з природними і штучними властивостями владного домінування, яке суб'єктивно зумовлене діями його людських носіїв. Влада відображає специфічні «вертикальні» відносини між керівниками та керованими, оскільки вона виникає і функціонує в асиметричному суспільстві, а у державній формі – системно втілює громадський договір, що прагне подолати соціальні розбіжності.

Концептуалізація «влади» в соціологічному та політико-управлінському дискурсі має множинні сутнісні смисли. Згідно етимології поняття: у перекладі з французької мови «влада», *le pouvoir* – не тільки володарювання, а й синонім центрального уряду; англійською, *the power* – це не тільки влада, а й держава з усією її політичною могутністю; німецькою *die gewalt* – влада є силою, а підчас, насильством. Соціополітичний дискурс владу розглядає як специфічне, непаритетне відношення між соціальними суб'єктами, явище, що має свої суспільні джерела та різноманітні ресурси. І. Р. Саймон у руслі системного елементу організації суспільного буття характеризує владу в якості «результату об'єднання дій» та підкреслює колективістське походження цього феномену [4, с. 19].

У суспільствознавчих науках склалось чимало теоретичних концептів влади: так, структурно-функціональна концепція інтерпретує поняття влади як властивість і функцію певної соціальної системи, що витікає зі складного комплексу актів вибору у системних взаємодіях (такий підхід зосереджує увагу на структурі та соціальній дії); змагальна (конфліктна) концепція влади, передусім, пов'язана з асиметричним станом суб'єктів соціальних відносин, їх конкуренцією (боротьбою) за владні статуси; дистрибутивна концепція розглядає владу як важіль правління, тобто циркулюючим засобом, що постає предметом накопичення й обміну ресурсів із тенденцією нерівномірного їх розподілу серед чинних суб'єктів політики. Зрештою, сучасна інституційна парадигма визначає владу (як публічну політичну і

державну) функціональним політико-правовим інститутом суспільства і держави, що проектується та утворюється людьми, органи та установи якої мають певну структуру, професійний склад, компетенції, розвиваються і функціонують в організованому соціальному просторі.

Відповідно до цих теорій, змістовні аспекти влади трактуються з декількох позицій: телеологічної (досягнення спільних цілей суспільства), суб'єкт-об'єктної (владні відносини), соціопсихологічної (особистісні мотивації у досягненні й реалізації влади), біхевіористичної (поведінкові стереотипи носіїв влади), системно-кібернетичної (як форма і засіб соціальної комунікації), соціолого-правової (функції, компетенції, розподіл повноважень) і дистрибутивної (розподіл цінностей і ресурсів влади за умов асиметричного стану суспільства).

Соціологічні інтенції влади передусім вбачають у ній спосіб ієрархічної самоорганізації соціальних відносин, заснований на цільовому розподілі функцій управління, підпорядкування і соціального контролю, в політологічному аспекті – її найчастіше трактують як здатність агентів влади шляхом домінування проводити у життя чи нав'язувати певні політичні рішення. У той же час іспанський філософ Х. Ортега-і-Гассет вважав, що на рівні дефініції «влада означає панування думок і поглядів» [2, с. 117].

Послідовники постмодернізму відстоюють тезу: дійсна “тайна влади” – це тайна реальної, не стилізованої самовпевненості, що здатна створювати особливу ауру, поринаючи до якої одні рішуче керують (правлять), а інші самозабутньо підкоряються, виконуючи будь-які накази. В європейській традиції постмодерну (Х. Гадамер, М. Фуко, Ж. Дерріда, Ж. Дельоз) присутня стійка увага до таїнств політики і влади, що втілюється у відповідних поняттях і «світорятувальних» утопіях побудови нового світу політики. Ситуація постмодерну в дискурсі влади полягала у розвінчанні класичної презумпції, котра примушувала розглядати політичну владу як утілену форму вищої необхідності, адже ця теза більш нікого не переконувала: ні володарів, ані підвладних. Прихильники постмодерну

стверджують, що універсальний владний стиль колишньої модерної епохи ґрунтувався на проєктивному мисленні (історичний проєкт – політична програма – стратегії – рішення), яке водночас було спричинено ілюзіями й амбіціями європейської «фаустовської культури». Тож «таїнство» постмодерної доби полягає у висновку щодо неминучості краху попереднього типу влади. Істина привласненої влади здається езотеричною лише тим, хто «зверху», насправді ж вона загально відома, і полягає у тому, що за такою владою не стоїть ніяка вища історична, соціальна чи моральна доцільність, а репрезентує вона і захищає лише власні, корпоративні інтереси, та використовується в ім'я цих приватних інтересів.

Фатальний збій, що знаменував перехід від модерністської до постмодерністської парадигми, відбувся у галузі «політичного поля», яке нібито раптом втратило енергію, що забезпечувала можливість володарювати і готовність до покірності. У владних відносинах склалась незвична ситуація смислового вакууму щодо виробництва символічної продукції. Катастрофа ж в системі політичного управління (за П. Бурдьє) настає тоді, коли влада втрачає ініціативу в полі «виробництва символічної продукції», тобто упевненість в тому, що її командні акції посилюються вищими символами – історичною закономірністю, сакральністю, соціальною справедливістю тощо. Через гіркі наслідки революційного «месіанства», найкращим засобом проти самовпевненої влади постмодерністи бачать не енергію тираноборців, а тотальний скепсис, що відкидає будь-які політико-фанатичні проєкти. Отже, своє покликання вони вбачають у тому, щоб «не дозволяти придушувати у зародку» жодного прояву незнищеної людської свободи.

У руслі концепції постмодернізму характерною рисою нових політичних практик є не тільки переважаюча орієнтація на вузькі політичні норми й інтереси, а цілковита їх замкненість у політичному вимірі. Автономія політичного поля, як наслідок, тягне за собою те, що статуси у політичній системі визначаються виключно у ході інтеракцій –

співвідношення сил і впливів (у т.ч. лобістських) усередині «фабрики влади», проте, суспільна доцільність для нації лишається поза її межами.

Можна сприймати чи, навпаки, відкидати постмодерністські погляди щодо політичних практик та їх сенсів, але неможливо не бачити головну дилему (колізію) влади постмодерного типу – чим більшу автономію від суспільства отримує політична система «відтворення влади заради влади», тим менш вона здатна отримати реальну підтримку з боку суспільства. Це означає, що політичні рішення мають реалізовуватись як непрозорі, невизначені результати «гри політичних груп впливу і тиску», тож вони не співпадають, ні з яким соціальним замислом, і навіть не корелюють з домінуючим суспільним інтересом. Проте, якщо політична гра стає «символічним виробництвом» результатів, які принципово не відповідають первинним задумам її учасників (тобто лідери не оволоділи апріорним сенсом політичних цілей), звідси настає розчарування соціуму в політиках і зневіра щодо їх передвиборчих обіцянок. Таке критичне ставлення впливає з сумнівного, на нашу думку, позиціювання політики і влади як відтворення об'єктивно невизначених, вузько-суб'єктивованих і соціально недоцільних результатів.

Серед різновидів влади, як відомо, прийнято виділяти: соціальну, політичну, економічну, духовну (моральну, релігійну), культурно-мистецьку, інформаційну, військову, владу інженерно-технічних фахівців (технократія), владу інтелектуальної еліти (мерітократія) тощо. Кожна з цих градацій влади має свої специфічні ознаки, суб'єктів-носіїв, ресурси та механізми [3, с. 114–117]. Але інституційну парадигму цікавить найбільш влада публічна, що є загальною і розповсюджена у сфері політичних відносин (універсальна публічна влада держави; муніципальна політична влада; влада лідерів політичних організацій).

Більшість узагальнюючих трактувань «політичної влади» зосереджуються на вивченні сутності публічної (державної та політико-партійної) або муніципальної влади (в Україні – влада місцевого

самоврядування). Вона позначає себе у боротьбі різних політичних сил і тенденцій, визначаючи також діяльність держави.

Публічна влада має соціополітичний характер, оскільки пов'язана з необхідністю узгодження інтересів різних груп асиметричного суспільства. Виявляється, наприклад, у верховенстві певного класу (за гаслом: «Пролетарі всіх країн об'єднуйтесь!»), або – у політичному домінуванні «середнього класу», що складається завдяки його чисельній більшості й провідній ролі у високорозвинених демократичних країнах. Нарешті, публічною є також влада територіального колективу, громади (у межах тих чи інших адміністративно-територіальних утворень). Вона втілюється у створюваних населенням органах публічної влади (ради, мерії, префектури, муніципалітети тощо), які мають обмежені (чи делеговані) владні повноваження, та можуть приймати зобов'язуючі рішення для осіб, що мешкають на даній території, організацій, підприємств, фірм, установ тощо. Цій владі притаманні деякі елементи публічного примусу (напр., введення місцевих податків, формування місцевих бюджетів та інше). Та за природою вона представляє собою своєрідну парapolітичну владу.

Проте публічна політична влада може бути розосереджена в залежності від сили тиску того чи іншого соціального прошарку (еліти, «зацікавлені» групи, групи тиску). За цих умов виникає дисперсія або дифузія політичної влади між цими групами, що нерідко викликає мінливість самої влади, її характер час від часу може змінюватися. Стан дисперсії влади (англ. *disperse* – розсіювати, розганяти) взагалі є характерною ознакою плюралістичної демократії, що свідчить про більш дрібний розподіл ресурсів влади, ніж офіційний поділ повноважень і прерогатив між її державними гілками, інститутами та функціональними рівнями. Ця дефініція не тотожна поняттю «поділ влади», оскільки засвідчує, що остання реально має багато сегментів, аспектів і проміжних рівнів, отже характеризується багатомірністю. Проблеми дисперсії та дифузії політичної влади безпосередньо пов'язані з суперництвом між центрами владарювання (легальними, опозиційними,

неконституційними), яке може досягати таких розмірів і потужності, настільки розпорошувати владні ресурси, що врегулювання конфліктів і криз на цьому ґрунті взагалі підміняє суть політичного процесу.

Аналітико-методологічна оцінка кожного з вимірів та сегментів влади потребує розуміння їх специфіки і власного понятійного апарату, що постає завданням кратології. У перспективі дослідження дисперсії влади передбачає аналіз питань: диференціації влади (розділення, розгалуження, розподіл влад за ступіннями, рівнями, ешелонами, ланками, функціями, регіонами); делегування влади (передання на певний термін тих чи інших повноважень від одних суб'єктів влади, як правило державних, до інших органів управління, юридичних чи фізичних осіб, що не мали раніш цих ресурсів впливу); багатовладдя (*multiple authority*), коли влада в державі чи організації, здійснюється водночас декількома посадовими особами, органами, установами або політичними центрами, які не співпрацюють, суперничають і конфліктують між собою; і зрештою, питань – дуалізму влади, плюралізму центрів влади, дискреційної влади, «розсіяної» політичної влади.

Феномен дисперсії найяскравіше відображений в теорії «дифузії влади», що суттєво змінює традиційні уявлення про субординацію владних суб'єктів та обґрунтовує тезу «розпорошення» (дифузії) власне політичної влади. Концепт «поліархії» Р. Даля («Поліархія. Участь та опозиція», 1971, «Дилеми плюралістичної демократії», 1982) саме в аспекті дисперсії влади оригінально інтерпретує політичну дійсність, найбільш притаманну країнам Західної Європи та США – це особливий вид режиму правління, за якого громадянам надаються найширші можливості політичної участі й контролю, а групам інтересів і лідерам – умови відкритого суперництва за владу.

У контексті цього підходу Р. Даль і Дж. Карні поширили ідею та принцип поділу влад не тільки на формальні гілки державної влади (законодавчу, виконавчу і судову), а й на численні неформальні політичні структури (партії, політичні рухи, групи інтересів, лобі, політизовані

профспілки, мас-медіа тощо), які концентрують ресурси політичної влади і детермінують виникнення й реалізацію нових владних тенденцій у суспільстві. Так, політичні партії, крім репрезентації інтересів певних соціальних груп, мають брати на себе відповідальність за цілі розвитку суспільства в цілому й існування політичної системи. Р. Даль протиставляє поліархію, з її високим рівнем конкуренції та політичної активності громадянського суспільства, закритим гегемоніям із низьким рівнем змагальності та політичної участі населення [1, с. 57]. Крім того, за умов дисперсії, влада перебуває в руках не тільки офіційних, але й приватних осіб (їх асоціацій). Тож її реалізація певною мірою є ситуативною: коли політичні рішення не тільки траншуються уповноваженими державними інституціями (президентом, парламентом, урядом), а й впроваджуються після досягнення політичного консенсусу чи компромісу з корпораціями, профспілками, фермерством, іншими групами інтересів або тиску.

Таким чином, логіка постмодерних інтенцій наступна: політична система – це не тільки матерія інститутів, а й «поле» регульованих очікувань, настанов, ідентифікацій, що забезпечують готовність до керівництва і підкорення. Систему цих очікувань неможливо задовольнити лише в інституційний спосіб, ніяка мережа інструкцій, приписів і норм на це не здатна. Власне, й «поле політики» більше не контролюється зовнішніми інстанціями легітимації та невпинно автономізується, звільнюючись від прямого тиску соціальних, економічних, ідеологічних та інтелектуальних сил. У цій парадигмі світ політики нібито отримує цілком автономний статус – події не відображають волю громадянського суспільства чи історичного прогресу, а виступають в якості чистого й самоцінного «виробництва влади».

Учені лише приступають до системного вивчення наведеного феномену, зокрема, щодо екстраполяції наведеного феномену на владарювання в сучасному українському суспільстві. Відтак, зазначена проблематика має стати предметом глибокого аналізу представників всіх суспільствознавчих наук.

Список використаних джерел

1. *Даль Р. А.* Демократія та її критики / Р. А. Даль ; пер. з англ. М. та О. Лупішко. – Х. : Каравелла, 2002. – 440 с.
2. *Ортега-и-Гассет Х.* Восстание масс / Хосе Ортега-и-Гассет // Вопросы философии. – 1989. – № 4. – С. 114–155.
3. *Халипов В. Ф.* Власть : кратолог. словарь / В. Ф. Халипов. – М. : Республика, 1997. – 430 с.
4. *Simon Y. R.* Philosophy of Democratic Government / Y. R. Simon.. – L. : First University of Notre Dame Press Edition, 1993. – 217 p.

***Gerasina L. M.* Institute of public authorities in a modern and postmodern scientific measurements.**

The question as for the problems of the modern interpretations of public power. Accentuated differentiation, delegating and variance indicated phenomenon.

Key words: power, public power, political institutions, differentiation and delegation, the variance.

***Герасина Л. Н.* Институт публичной власти в модерном и постмодерном научном измерении.**

Освещен вопрос современных толкований публичной власти. Акцентируется внимание на дифференциации, делегировании и дисперсии обозначенного феномена.

Ключевые слова: власть, публичная власть, политический институт дифференциация, делегирование, дисперсия.